

УДК 339.13.017(477)

Васильців Т.Г.*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів і кредиту
Львівської комерційної академії***Ткачук І.М.О.***аспірант кафедри фінансів і кредиту
Львівської комерційної академії***Рудик С.А.***аспірант кафедри фінансів і кредиту
Львівської комерційної академії*

НЕДОЛІКИ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇХ УСУНЕННЯ

DISADVANTAGES OF MODERN INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF INTERNAL MARKET TRENDS UKRAINE AND THEIR SOLUTION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сучасний стан та недоліки інституційного середовища сучасного внутрішнього ринку внаслідок збройного конфлікту на Сході України. Запропоновано напрями усунення недоліків інституційного середовища та реалізації дієвих механізмів і засобів впливу щодо забезпечення сталого і структурно збалансованого розвитку внутрішнього ринку України.

Ключові слова: внутрішній ринок, розвиток внутрішнього ринку, інституційне середовище, інституційний механізм, державне регулювання.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены современное состояние и недостатки институциональной среды современного внутреннего рынка вследствие вооруженного конфликта на Востоке Украины. Предложены направления устранения недостатков институциональной среды и реализации действенных механизмов и средств воздействия по обеспечению устойчивого и структурно сбалансированного развития внутреннего рынка Украины.

Ключевые слова: внутренний рынок, развитие внутреннего рынка, институциональная среда, институциональный механизм, государственное регулирование.

ANNOTATION

The article reviews the current state and lacks the institutional environment of the modern domestic market consequence of the armed conflict in Eastern Ukraine. Directions institutional environment deficiencies and implement effective mechanisms of influence and means to achieve sustainable and structurally balanced development of the internal market in Ukraine

Keywords: internal market, development of the internal market, institutional environment, institutional mechanism, state regulation.

Постановка проблеми. Після макроекономічної дестабілізації, обумовленої фінансово-економічною кризою 2008–2009 рр., упродовж 2010–2014 рр. для внутрішнього ринку України характерною була низка як позитивних, так і негативних тенденцій. Натомість потужним зовнішнім викликом, що призвів до погіршення кількісно-якісних характеристик розвитку внутрішнього ринку, став збройний конфлікт на Сході України, що виник на початку 2014 р. та триває досі і внаслідок якого велика частина території та, відповідно, значний сегмент ринку став практично неконтрольованим для регулю-

вання з боку центральної та місцевої офіційної влади, логістики та надходження товарів (робіт, послуг) з решти території України, зокрема вітчизняного виробництва.

Проблема актуалізується й тим, що негативного впливу зазнали практично всі сегменти внутрішнього ринку держави – ринки: товарів і послуг, праці і зайнятості, капіталу та інвестицій, інновацій і високих технологій, туризму та рекреації. Ситуація негативно позначається на діловому середовищі і розвитку малого приватного бізнесу, якості життя населення на всій території держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу інституційного середовища внутрішнього ринку присвячено багато робіт як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Серед вітчизняних авторів, які займалися дослідженням інституційного середовища внутрішнього ринку, сутністю економічних інститутів та інституційних характеристик окремих секторів економіки, варто назвати В. Дементьєва, О. Яременко [7], Ю. Коваленко [4], О. Іншакова [3], Д. Фролова, О.В. Чернявської, Шаленко М., П.П. Мазурок, В.Ф. Онищенко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Постановка завдання. Варто зауважити, що зовнішня військова агресія є не єдиним джерелом проблем та перешкодою розвитку внутрішнього ринку. Сюди варто віднести і слабкість структурних реформ та інституціональних змін, недостатньо ефективну державну політику, підсилену зовнішніми та внутрішніми ризиками і загрозами, які сформувалися та посилювалися на основі низки раніше не вирішених проблем. Зокрема, органам влади варто звернути увагу на такі аспекти, як мала роль оптової та оптово-роздрібною торгівлі у формуванні попиту та пропозиції, її обмеженість, тінізація та низька якість споживчих послуг, непрозорість ціноутворення та завищеність цін на товари і послуги, погіршення ефек-

тивності та фінансово-ресурсної забезпеченості економічних агентів, зменшення обсягів інвестиційно-інноваційної діяльності, фінансового потенціалу модернізації ринку, висока імпортозалежність, слабкість розвитку міжгалузевих та міжсекторальних зв'язків, погіршення якісно-структурних характеристик функціонування внутрішнього ринку.

Саме тому внутрішній ринок не виконує нині повною мірою свою важливу роль та базові функції у забезпеченні життєдіяльності соціально-економічної системи держави, економічного зростання та підвищення якості життя населення. Це призводить до посилення концентрації і монополізації, погіршення ресурсної забезпеченості та зниження інвестиційно-інноваційної активності його суб'єктів, тінзації ринку, диференціацій та деформацій розвитку у регіональному та просторово-структурному аспектах, перешкоджає системному розвитку національного господарства – негативні аспекти стану та характеристики розвитку внутрішнього ринку призводять до зменшення ВВП, послаблення його ролі у раціоналізації та підвищенні ефективності господарських зв'язків, економічному відтворенні, скорочення надходжень до бюджетів, зниження зайнятості та доходів населення, погіршення конкурентного середовища, інвестиційної привабливості територій.

Усунення цих негативних тенденцій та забезпечення сталого і структурно збалансованого розвитку внутрішнього ринку України та її регіонів об'єктивно потребує нових, більш дієвих та адаптованих до сучасної ситуації соціально-економічного розвитку держави рішень, а також неможливе без урахування в процесі удосконалення державної політики та реалізації дієвих механізмів і засобів впливу на елементи, зв'язки і чинники системи внутрішнього ринку держави.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан внутрішнього ринку України безпосередньо є наслідком загострення військово-політичної та економічної ситуації в середині держави, яке призвело до зменшення обсягів промислового виробництва та АПК, девальвації національної грошової одиниці, підвищення темпів зростання інфляції та зниження купівельної спроможності населення, погіршення коопераційних відносин між суб'єктами внутрішнього ринку зі Сходу та інших територій держави, ускладнення фінансового стану підприємств та інвестиційної привабливості територій, зростання внутрішньої міграції та погіршення ситуації на ринку праці.

Відповідно, характерними тенденціями розвитку внутрішнього ринку України упродовж 2014 р. – першої половини 2015 р. є такі аспекти:

1. *Різка скорочення ролі Східних окупованих областей у функціонуванні внутрішнього ринку держави.*

2. *Зменшення обсягу роздрібно-товарообігу в областях та уповільнення темпів його зростання в регіонах.* До наслідків недостат-

ньо ефективного державного регулювання і стимулювання розвитку роздрібно-торгівлі як найбільшого сегмента внутрішнього ринку України належать низька інноваційна активність підприємств, наявність істотних диференціацій та деформацій у споживанні товарів, розвитку й ефективності торгівлі у міських і сільських поселеннях, за регіонами та між обласними центрами і рештою територій, надмірна імпортозалежність, невисокий рівень розвитку інтернет-торгівлі та все ще мала частка безготівкової форми розрахунку, наявність істотного тіньового сектора. Зазначені чинники не лише стримують позитивні тенденції активізації господарської діяльності у вітчизняній роздрібній торгівлі, але й перешкоджають розвитку внутрішнього ринку, що проявляється у зменшенні обсягів ВВП, послабленні ролі торгівлі в раціоналізації та підвищенні ефективності господарських зв'язків, економічному відтворенні, скороченні надходжень до центрального та місцевих бюджетів, зменшенні кількості робочих місць, зниженні зайнятості та зруженні джерел доходів населення, погіршенні якості життя на субрегіональному рівні, обмеженні каналів продажу товарів місцевого виробництва, погіршенні конкурентного середовища, інвестиційної привабливості територій сільських поселень, малих міст та районів.

Недоліками інституційно-правового забезпечення державного регулювання розвитку роздрібно-торгівлі та внутрішнього ринку в Україні є відсутність Закону України «Про торгівлю» та узгоджених із його положеннями і цільовими орієнтирами державної і регіональних стратегій розвитку торгівлі, недостатність чіткої владної вертикалі з регулювання сфери торгівлі та справедливого державного контролю за недопущенням монополізації ринків і концентрації ресурсів, прав діяльності, планової розбудови торгової мережі з дотриманням генеральних планів розвитку територій. На усунення цих домінуючих недоліків регулювання повинна передусім спрямовуватися більш ефективна державна політика забезпечення розвитку роздрібно-торгівлі в системі внутрішнього ринку.

3. *Скорочення обсягу імпорту товарів та послуг на внутрішній ринок України.* Зменшення частки імпорту товарів та послуг може розцінюватися як позитивна тенденція щодо послаблення імпортозалежності вітчизняного внутрішнього ринку. Так, при цьому спостерігається зростання обсягів імпорту товарів та послуг з країн ЄС, що може бути свідченням посилення конкуренції в сегменті більш якісних та технологічних товарів. Крім того, для внутрішнього ринку держави проблема імпортозалежності залишається критично гострою та зростає у сегменті непродовольчих товарів. Для сучасного етапу розвитку внутрішнього ринку України характерною є ситуація, коли

посилився вплив чинників, які стимулюють збільшення обсягів імпорту, і практично не сформовано бар'єрних та компенсаторних можливостей протидії. Наявні негативні тенденції до зменшення частки продажу у роздрібному товарообороті товарів, виготовлених на території України, та збільшення обсягів продажу імпоротної продукції.

Посилення гостроти проблеми регулювання імпортозаміщення на внутрішньому ринку України обумовлене й чинником недостатньої дієвості використовуваного для цього організаційно-економічного механізму державної структурної політики. Головними його недоліками в інституційному аспекті є відсутність нормативно-правового акта з регулювання структурних змін, брак стимулів для створення суб'єктів інфраструктури, несформованість системної сукупності заходів із комплексного впливу на удосконалення виробничого комплексу, витіснення імпорту та заміщення його вітчизняними товарами, недосконалість систем статистичного спостереження та нормативно-методичного забезпечення державної політики імпортозаміщення.

В організаційному аспекті необхідне створення відповідального державного органу та покращення координації діяльності міністерств і відомств, відповідальних за політику в цій сфері, спрямованості державної політики на розбудову внутрішніх ринків, розширення їхньої місткості та зниження рівня монополізації. Економічними недоліками механізму регулювання імпортозаміщення є недостатність заходів, орієнтованих на раціональний розподіл внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів на інвестиційні цілі, впровадження інновацій, якісні перетворення в системі виробництва, незорієнтованість структурної політики на раціональне відтворення суспільного капіталу, співвідношення між нагромадженням і споживанням, слабкість і несистемність стимулів до розвитку вітчизняного виробництва, для роздрібною мережі і населення для відмови від придбання імпортованих товарів.

4. *Загальне погіршення інвестиційного клімату, зменшення обсягу капітальних інвестицій у регіонах.* Внаслідок військового конфлікту посилилася політико-економічна нестабільність, що стала суттєвою перешкодою для залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій, погіршення функціонування такого сегмента внутрішнього ринку, як ринок капіталу. Тому це негативно позначилося на інвестиційній привабливості національного господарства України та регіональних економічних комплексів.

5. *Погіршення фінансових результатів господарської діяльності підприємств.* У цілому по Україні вже з 2014 р. спостерігався від'ємний фінансовий результат до оподаткування підприємств у розмірі 517,4 млрд грн, та у I кварталі 2015 р. збиток сягнув 74,6% річного показника 2014 р., що є одним із вагомих доказів посла-

блення фінансово-господарського стану вітчизняних підприємств унаслідок суттєвого дисбалансування ситуації на внутрішньому ринку.

6. *Зниження інноваційної активності та пропозиції на внутрішньому ринку результатів НДКР та інноваційної продукції.* Процеси, що відбувалися у вітчизняній економіці упродовж останніх років, не характеризувалися високою інноваційною активністю, а в у мовях зовнішньої військової агресії на Сході держави у 2014–2015 рр. ще послабилися. У 2014 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 од., або 16,1% загальної кількості промислових підприємств (у 2013 р. – 1715, або 16,8%, у 2012 р. – 1758, або 17,4%), що свідчить про поступове зниження інноваційної діяльності у кризовий період.

Таким чином, доводиться констатувати про подальше скорочення інноваційних програм та проєктів у реальному секторі вітчизняної економіки, що об'єктивно негативно позначається на конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва та не сприяє реалізації політики імпортозаміщення, витіснення з внутрішнього ринку товарів, виготовлених не на території України.

Втім, в умовах політико-економічної кризи 2014–2015 рр. спостерігаються й окремі позитивні тенденції щодо розвитку внутрішнього ринку інновацій та високих технологій. Це, зокрема:

- активізація інноваційних процесів в оборонно-промисловому комплексі;
- впровадження енергозберігаючих та енергоефективних технологій;
- розвиток інноваційної інфраструктури.

7. *Активізація негативних тенденцій, пов'язаних із тінізацією внутрішнього ринку.* Зокрема, істотно збільшилися обсяги контрабанди як з тимчасово окупованих територій, так і у зворотному напрямі, часто з нелегальним переміщенням відповідних товарів територією РФ; істотні втрати у зв'язку з воєнним конфліктом, прогресуючою економічною кризою та ситуацією близькою до колапсу в електроенергетичній галузі створюють передумови для подальшої тінізації внутрішнього енергетичного ринку.

Виходячи із вищевикладеного, визначені негативні аспекти, дисбаланси та диспропорції розвитку внутрішнього ринку України, що значно активізувалися у 2014–2015 рр., потребують усунення шляхом реалізації відповідних механізмів, заходів та засобів у їхніх межах. З метою забезпечення комплексності, високої ефективності та синергізму державної політики її орієнтирами мають стати, по-перше, подолання системних вад і головних перешкод розвитку та державного регулювання внутрішнього ринку на сучасному етапі поступу національної економіки; по-друге, нівелювання негативної дії впливу на функціонування внутрішнього ринку військових дій на Сході.

Стратегічні орієнтири державної політики, у тому числі в умовах соціально-економічної нестабільності, доцільно сфокусувати на регулюванні розвитку ритейлу та споживчих послуг як найбільшого сегмента внутрішнього ринку. Дієві механізми державної політики у цій сфері та їхні інструменти доцільно зорієнтувати на вирішення нерозрізнених економічних завдань, а реалізацію комплексних і системних стратегічних планів зростання взаємопов'язаних секторів та сфер економіки і суспільства. Вирішення комплексних проблем роздрібної торгівлі та сфери послуг вимагає застосування нових, більш ефективних механізмів, інструментів та засобів державної політики.

Підвищення ефективності державного регулювання розвитку роздрібної торгівлі та сфери споживчих послуг потребує вдосконалення його інституційно-правового та інституційно-організаційного механізмів. Діяльність у цьому напрямі повинна забезпечити вдосконалення планування і регулювання торговельних відносин, диверсифікацію діяльності роздрібних торговельних підприємств, розширення компетенцій громадських суб'єктів та організацій системи захисту прав споживача, створення стимулів впливу роздрібної торгівлі на формування суспільного продукту і розвиток суспільного виробництва, покращення зайнятості, оплати праці й соціальної безпеки, підвищення економічної ефективності та покращення інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку роздрібної торгівлі, вдосконалення середовища безпеки та подолання ринкових деформацій.

Необхідними заходами в межах цих механізмів визначимо: покращення об'єктної структури розміщення форматів роздрібної торгівлі; вдосконалення структури товарообороту, власності та капіталу галузі, вирівнювання диспропорцій просторово-територіального розвитку й ефективності, посилення соціальної ефективності роздрібної торгівлі; запровадження проєктів ДПП з розбудови соціальної та торговельної інфраструктури, створення бюджетно-приватних фондів інвестиційного розвитку; запровадження пільгового режиму оподаткування для новостворених об'єктів торгівлі у сільській місцевості, на віддалених територіях, часткового відшкодування витрат соціально значимих підприємств роздрібної торгівлі, диференційованого підходу до ліцензування малих торговельних підприємств, інституціалізацію суб'єктів мікропідприємництва в торгівлі; створення сприятливого економіко-правового середовища кредитування та інвестування у роздрібну торгівлю, її модернізацію та впровадження інновацій; удосконалення структури ціноутворення у системі роздрібної торгівлі.

Особливої уваги на сучасному етапі розвитку внутрішнього ринку держави вимагає проблема імпортозалежності, яка складна і системна, формувалася протягом багатьох років та під дією різноманітних внутрішніх і зовнішніх

чинників. Відповідно, її розв'язання не може відбутися в короткостроковій перспективі та не стосується впровадження лише окремих заходів. Політика усунення імпортозалежності має бути поступовою та комплексною. Її визначальними етапами є: 1) ідентифікація можливостей і потенціалу імпортозаміщення, 2) відновлення позицій та становлення конкурентоспроможного вітчизняного виробництва, 3) удосконалення інституційно-структурних характеристик розвитку внутрішнього ринку.

Метою державного регулювання імпортозаміщення в Україні має стати забезпечення необхідних структурних зрушень у співвідношеннях споживання вітчизняної та імпортової продукції (послуг) шляхом зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, покращення якісних характеристик функціонування і розвитку внутрішнього ринку та переходу до реалізації стратегії експортоорієнтованого виробництва.

З огляду на різке загострення проблеми зниження купівельної спроможності населення, окремої важливості набуває реалізація ефективного економічного механізму та засобів, здатних нівелювати або й усунути ці негативні тенденції. Серед першочергових заходів подолання бідності і підвищення купівельної спроможності населення мають стати:

- перегляд і затвердження базових державних соціальних стандартів (прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, неоподаткованого мінімуму доходів громадян) відповідно до реальних потреб і ринкових умов;

- сприяння зростанню рівня заробітних плат через законодавче закріплення у Генеральній угоді частки заробітної плати у структурі доданої вартості на рівне не менше 35%;

- перегляд механізмів обліку, оподаткування та вартості використання суб'єктами підприємництва державних і комунальних ресурсів, що дозволить знизити податкове навантаження на доходи фізичних осіб та малий бізнес.

Однією із найскладніших вад функціонування внутрішнього ринку України є його тінізація та, зокрема, зростання обсягів контрабандних потоків товарів. Відповідно до метою усунення перешкод та проблем, пов'язаних з тінізацією внутрішнього ринку України, необхідно передусім реалізувати інституційний механізм, зорієнтований на зміну суперечливого інституційного базису, який створює основу для активізації тіньової ділової активності.

Висновки. Недостатньо ефективна державна політика регулювання розвитку внутрішнього ринку України призвела до формування, а в подальшому – посилення окремих негативних тенденцій, а також структурних диспропорцій, що спостерігаються досі.

Військова агресія з боку РФ на Сході України, що розпочалася у 2014 р. та триває досі,

підсилила негативний вплив зазначених тенденцій, а також викликала низку нових загроз і перешкод функціонування і розвитку внутрішнього ринку держави.

У секторі роздрібної торгівлі та сфери споживчих послуг необхідна реалізація інституційно-правового та інституційно-організаційного механізмів.

Для подолання проблеми надмірної імпортозалежності назріла актуальність впровадження організаційно-економічного механізму її державного регулювання. З огляду на різке загострення проблеми зниження купівельної спроможності населення, окремої важливості набуває реалізація ефективного економічного механізму, здатного нівелювати ці негативні тенденції, із заходами перегляду і затвердження базових державних соціальних стандартів відповідно до реальних потреб і ринкових умов, сприяння зростанню рівня оплати праці, удосконалення механізмів обліку, оподаткування та вартості використання суб'єктами підприємства державних і комунальних ресурсів, стимулювання підвищення рівня економічної активності населення в умовах зростання безробіття, збільшення кількості біженців та тимчасово переміщених осіб, формування дієвої і дієздатної ринкової інфраструктури.

Особливу увагу в процесі усунення дисбалансів розвитку внутрішнього ринку України варто приділити розвитку галузей реального сектору економіки. Тут актуальною є реалізація інституційно-організаційного механізму, орієнтованого на законодавче забезпечення ефективного використання конкурентних переваг та стимулювання якісного розвитку його суб'єктів, удосконалення системи організації управління галузями, ліквідацію негативних чинників впливу військових дій. З метою усунення еко-

номічних перешкод та критичних чинників дестабілізації розвитку внутрішнього ринку праці необхідно реалізувати заходи в межах організаційно-мотиваційного механізму.

Чи не найбільшу уваги в процесі державної політики, спрямованої на усунення дисбалансів розвитку внутрішнього ринку держави, доцільно приділити детінізації та, зокрема, протидії контрабандним потокам товарів, де для цього необхідно реалізувати заходи інституційного, економічного та суспільно-громадського механізмів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гальчинський А.С. Методологія аналізу економічної глобалізації / А.С. Гальчинський // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 4-18.
2. Геєць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008–2009 років в Україні / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 5-15.
3. Іншаков О.В., Фролов Д.П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів / О.В. Іншаков, Д.П. Фролов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/et/2011_1/4_Insh.pdf.
4. Коваленко Ю.М. Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки / Ю.М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1(23). – С. 92-97.
5. Корнєєв В. Антикризисні інструменти стабілізації ринку капіталів / В. Корнєєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/4220/1/probl_persp_XIII_18_K_orenev.pdf.
6. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 4-13.
7. Яременко О.Л. Институциональные характеристики финансовой глобализации / О.Л. Яременко, Т.В. Розит // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – Вып. 37-1. – С. 153-157.